

УДК 327

Якимчук М. М.*Науковий керівник: Сидорук Т. В.,
доктор політичних наук, професор*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ

У статті проаналізовано теоретичні засади формування та еволюції євроскептицизму. Зокрема, систематизовано дефініції та типології євроскептицизму, а також розглянуто еволюцію теоретичної концептуалізації опозиції до європейського проекту.

Ключові слова: ЄС, євроскептицизм, типологія, європейська інтеграція, опозиція до ЄС.

Yakymchuk M. M.

THEORETICAL ASPECTS OF EUROSKEPTICISM STUDIES

The article was analyzed the theoretical principles of Euroscepticism formation and evolution. In particular, there were systematized the types of definitions and typologies of Euroscepticism and examined the evolution of the theoretical conceptual opposition to the European project.

Key words: EU, Euroscepticism, Typology, European integration, opposition to EU.

У зв'язку з дедалі більшими розбіжностями серед держав-членів ЄС та кризовими явищами в організації, противники європейської інтеграції набувають все більшої популярності, як серед населення, так і серед політичних еліт. Упродовж тривалого часу опозиція до Європейського Союзу мала латентний характер. Однак такі тенденції деформуються і потребують більш точного окреслення, передусім, теоретичного.

Значний внесок у дослідження поняття та типології євроскептицизму зробили К. Флуд, П. Таггарт, А. Щербяк, С. Василюпулу, С. Рісхой, К. Соренсен та С. Леконте. Однак теоретична база досліді-

дження не повністю сформована і потребує систематизації та додаткового вивчення.

Метою дослідження є проаналізувати теоретичні аспекти євроскептицизму. Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність розв'язання таких завдань, як визначення дефініції поняття, аналіз типології та інструментів дослідження євроскептицизму.

Сьогодні опозицію до Європейського Союзу ми асоціюємо з терміном «євроскептицизм», але на початку формування ЄС такого терміну не використовували. Як стверджують Р. Гармсен та М. Шпірінг, уперше слово «євроскептицизм» було вжито у статті видання *The Times* 11 листопада 1985 року, але цієї статті немає у вільному доступі, і перевірити достовірність цього твердження неможливо. Також помилковим є твердження, що у 1989 році цей термін використовує у своїй промові М. Тетчер. У своєму виступі прем'єр-міністерка окреслює ознаки євроскептицизму, не вживаючи сам термін [6]. М. Тетчер називала євроскептиками противників спільного ринку (*anti-marketeters*). Саме з того моменту термін «євроскептицизм» починають використовувати у професійних колах, але лише як один із варіантів вираження опозиції до ЄС. Першими теоретиками та дослідниками цього питання стали П. Таггарт, А. Щербяк. У 1998 році вийшла їхня праця, у якій П. Таггарт подав власне визначення євроскептицизму, під яким розумів «ідею випадкової чи закономірної, професійної чи непрофесійної опозиції до процесів європейської інтеграції» та проаналізував основні причини та прояви цього явища [7]. Згодом у 2002 році у співавторстві з А. Щербяк вийшла їхня стаття «Євроскептицизм у партійній політиці держав-членів ЄС і кандидатів», у якій автори більш детально представили власне розуміння євроскептицизму та його типологію. Зокрема, вчені запропонували поділ євроскептицизму на «твердий» та «м'який». У їхньому розумінні «твердий євроскептицизм» – це принципова опозиція до Євросоюзу та до європейської інтеграції, яку можна помітити у політиці партій, які вважають, що їхні держави повинні або відмовитися від членства, або політика цих партій спрямована на протидію усьому європейському проекту. Своєю чергою, П. Таггарт та А. Щербяк «твердий євроскептицизм» поділяють на два типи. До першого типу відносять партії, основним і єдиним завданням яких є будь-яка опозиційна діяльність до ЄС. До другого типу відносять партії та ідеології, які суперечать європейській інтеграції, а саме комуністів, радикалів, соціалістів, популістів та інших, які стверджують, що членство в ЄС не сумісне з національними інтересами держав. «М'який євроскептицизм» – це опозиція, яка не передба-

чає принципових заперечень європейській інтеграції чи вступу до організації, але представники цього типу не погоджуються з тією діяльністю ЄС, яка суперечить інтересам держав-членів. Прикладом «м'якого євроскептицизму» є опозиційна риторика щодо подальшої європейської інтеграції. Тобто П. Таггарт та А. Щербяк наголошують, що європейський проект постійно рухається вперед, перебуваючи у статусі-кво. Тому тих, хто підтримує ЄС таким, яким він є і виступає проти подальшої інтеграції, можна вважати євроскептиками, але «м'якого» типу [8].

Згодом свою увагу на феномен євроскептицизму звернули П. Копецкі, К. Муде. Учені пропонують власну класифікацію, у якій євроскептицизм є елементом матриці [табл. 1].

Таблиця 1

Підтримка європейської інтеграції [8]

	Єврофіли	Єврофоби
Єврооптимісти	Євроентузіасти	Європрагматики
Європесимісти	Євроскептики	Європротівники

Науковці до євроскептиків відносять таких представників, які є водночас європесимістами та єврофілами. Тобто у їхньому розумінні євроскептики – це такі представники, які сприймають ідею та форму існування Європейського Союзу, однак не вірять у його подальший розвиток. Варто зазначити, що у матриці П. Копецкі та К. Муде, євроскептицизм є помірною формою прояву опозиції до ЄС. До слабших форм відносять євроентузіастів, а до сильніших – європрагматиків та європротівників. Відповідно до такої класифікації вони проаналізували ідеологічну спрямованість партій щодо євроскептицизму у Центрально-Східній Європі: Польщі, Чехії, Угорщині та Словаччині. І дійшли висновку, що євроскептицизм формується через ідеологію партій. Однак, у процесі реалізації державної політики стратегія партії може змінюватися відповідно до національних інтересів. Тому ідеологія партії може коливатися між типами євроскептицизму: від помірного до більш жорсткого [2].

Паралельно дослідженням феномену євроскептицизму займається британський науковець К. Флуд, який застосував дещо інший підхід до розуміння євроскептицизму. Він розпочав дослідження цього процесу з лінгвістичного розуміння самого слова. К. Флуд подає таке визначення: євроскептицизм – це позиції та ідеї, відображені у риторичі та поведінці (від участі у політичних акціях до голосування на виборах чи референдумах та участі в опитуваннях), які показують

сумніви щодо небажання та / або переваг та / або довгострокової реалізації європейського проекту та / або інтеграції ЄС як основної мети [1]. Учений також пропонує власну класифікацію, яка, за його словами, повинна ґрунтуватися на ідеологічних позиціях з чітким описовим характером без жодних припущень. Зокрема, К. Флуд розрізняє такі види євроскептицизму:

- противник виступає проти членства в ЄС або участі у будь-якому конкретному інституті чи політиці;

- оглядач ініціює детальний переогляд подальшого співробітництва перед кожним новим етапом інтеграції: підписання угоди, формування загальних тенденцій чи засад в окремих сферах діяльності;

- мінімаліст погоджується на статус-кво, але проти подальшої інтеграції до будь-якої структури та проти посилення співпраці у будь-якій сфері;

- поступовець підтримує політику загальної інтеграції чи посилення співробітництва у певній сфері за умови поступового та обережного зближення;

- реформіст схвалює конструктивне зближення, підкреслюючи необхідність вдосконалення однієї або декількох існуючих установ чи сфер діяльності;

- максималіст підтримує пришвидшення процесу інтеграції наскільки це можливо з метою досягнення найвищого рівня співпраці чи об'єднання в єдину організаційну структуру [1].

Така класифікація є описовою і може не відображати повністю ідеологію партії чи конкретну політику ЄС, але дозволяє більш детально визначити межі, між якими вагаються суб'єкти у відображенні своїх позицій.

Після активних дискусій про майбутнє ЄС учені продовжували працювати над дослідженням політичних та економічних процесів у ЄС. Зокрема, С. Рісхот розпочала своє дослідження з аналізу процесу європеїзації та національної ідентичності і дійшла висновку, що самі процеси в організації є причинами євроскептицизму, адже Європа – різна і всі країни по-різному відносяться до своєї державності. Через відсутність порозуміння щодо рівнів та напрямків співробітництва формується опозиція до об'єднаної Європи. Також вона розробила власну типологію євроскептицизму, яка базується на типології П. Таггарта та А. Щербяка та підсумовує усі інші:

- євроскептицизм ідентичності зумовлений інтеграційною дилемою, яка передбачає виникнення протиріч між національною та європейською ідентичностями;

- євроскептицизм розколу пов'язаний з соціально-економічним та релігійно-національним поділом у суспільстві;
- політичний чи функціональний єврореалізм відображає скептицизм до конкретного напрямку інтеграції;
- інституціональний євроскептицизм ґрунтується на нелегітимності інституцій ЄС;
- євроскептицизм національних інтересів відображає конфронтацію між європейськими та державними цілями;
- євроскептицизм досвіду показує, що переговори про членство були не справедливими та зі суттєвою перевагою європейської сторони;
- партійний євроскептицизм формується через риторику харизматичних лідерів, які є прихильниками неолібералізму чи лівого популізму;
- атлантичний євроскептицизм базується на дилемі варіації між проамериканським чи проєвропейським вектором зовнішньої політики та безпеки;
- практичний євроскептицизм немає чіткої опозиції до ЄС, але є певна опозиція до тлумачення самого явища та Копенгагенських критерій [4].

У той час над розробленням власної теорії працювала К. Соренсен. Вона побудувала своє дослідження на основі поетапної структури концептуалізації євроскептицизму: формування та визначення поняття, створення типології, покликаючись на відповідну літературу та, останній етап, перевірка результатів за допомогою емпіричного аналізу [5]. К. Соренсен, розглядаючи саме поняття, поділила його на три окремі семантичні одиниці: «євро» – Європейський Союз, «скепт» – недовіра та «цизм» – суфікс, який вказує на ідеологію. Відповідно, «євроскептицизм» – відчуття несхвалення, яке досягнуло певного рівня та тривалості та направлене проти Європейського Союзу чи його окремої політики або розвитку. Ознайомившись з попередніми науковими напрацюваннями та різними типологіями, К. Соренсен розробила власну:

- економічний євроскептицизм: при оцінюванні якості співробітництва враховують виключно економічно-фінансові вигоди, незалежно від інших привілеїв та переваг;
- суверенний євроскептицизм: попри економічні переваги співробітництва з ЄС не повинно становити виклик національному суверенітету;
- демократичний євроскептицизм : інституції ЄС не мають достатньої ваги та можливостей при прийнятті рішень;

● політичний євроскептицизм: несумісність національної політики і політики ЄС, особливо, в соціальній сфері.

Суттєвий внесок у концептуалізацію євроскептицизму зробила С. Василюпулу [9]. Як і попередні науковці, вона орієнтується на трактування євроскептицизму через ідеологію та позицію політичних партій. Зокрема, С. Василюпулу визначає три виміри інтеграції, у яких формується позиція партій щодо певної політики: принципова, практична і майбутня [табл.2].

Таблиця 2

Трьохвимірна концептуалізація європейської інтеграції/кооперації [9]

Принципова	Бажання та готовність співпрацювати у багатосторонньому форматі
Практична	Інституалізація ЄС і політичний статус-кво
Майбутня	Поглиблення європейської інтеграції

Саме через ці три виміри С. Василюпулу формує власну типологію. До першого типу «протиставлення» відносяться партії, які виступають проти усіх рівнів інтеграції. Тобто вони відкидають будь-яке співробітництво у форматі ЄС і абсолютно не підтримують майбутню інтеграцію. Натомість схвалюють зростання ролі національних урядів та повернення національного суверенітету. Другий, «умовний», тип включає партії, які, певною мірою, підтримують співробітництво в рамках ЄС, але зазначають, що це обмежує їх національний суверенітет. Вони відкидають подальшу інтеграцію та співпрацю на рівні ЄС, але погоджуються на міжкурядову співпрацю і закликають до реформування ЄС. І третій, «компромісний», тип передбачає, що партії схвалюють співробітництво з ЄС і погоджуються реалізовувати поставленні ними завдання. Вони приймають подальшу економічну співпрацю за умови, що ЄС повинен гарантувати забезпечення національних інтересів кожної держави-члена через національні інституції без подальшої політичної інтеграції [табл. 3].

Таблиця 3

Позиції партій щодо європейської інтеграції [9]

	Протиставлення	Умовний	Компромісний
Принциповий вимір європейської інтеграції	Проти	За	За
Практичний вимір європейської інтеграції	Проти	Проти	За
Майбутній вимір європейської інтеграції	Проти	Проти	Проти

С. Василову також представила власну матрицю трактування євроскептицизму, у якій, відповідно до типології, жоден з представників не підтримує майбутню інтеграцію, однак, погоджується на співпрацю у межах організації або пропонує певні елементи дезінтеграції [9].

Чи не найбільший внесок у розвиток теоретичного трактування євроскептицизму зробила С. Леконте, яка під іншим кутом проаналізувала прояви євроскептицизму. У своїй праці С. Леконте, опублікованій у 2010 році, детально охарактеризувала елементи опозиції до ЄС в його інституціях: в Європарламенті, в Європейській Комісії та в Раді ЄС. І зробила висновок, що все-таки існують певні євроскептично налаштовані групи від національних урядів, однак зв'язок між ними або дуже і дуже слабкий, або взагалі нема жодного співробітництва. Крім того, досить складно виявити євроскептиків в інституціях ЄС, оскільки там переважно працюють урядовці, які підтримують європейський проект. Навіть, якщо на вищому рівні є представники повної чи часткової опозиції до ЄС, вони мають незначний вплив, так як, переважно усі питання формуються і вирішуються постійними робочими групами дипломатів, метою яких є досягнення згоди щодо усіх позицій задля просування процесів інтеграції. Хоча іноді інституції ЄС стають площадкою для вираження ідей противників. Також С. Леконте вперше проаналізувала взаємозв'язок між явищем євроскептицизму та його впливом на міжнародні відносини. Зокрема, визначивши, що певна риторика не підтримки ЄС виникає і у державах-кандидатах на вступ чи в більш глобальних гравців, як США чи Росії. До того ж вона розглядає питання впливу євроскептицизму на процеси демократизації, інтеграції та рівень конфліктності між державами-членами ЄС. Також вчена розробила власну класифікацію євроскептицизму:

- утилітарний євроскептицизм – показує прояви скептицизму відповідно до наслідків отриманих від членства в ЄС, як на індивідуальному рівні, так і на рівні держави;
- політичний євроскептицизм – відображає занепокоєння щодо впливу європейської інтеграції на національний суверенітет та ідентичність;
- ціннісний євроскептицизм – заперечує втручання ЄС у правові питання;
- культурний антиєвропеанізм – спричиняє ворожість до Європи як до континенту і недовіру до соціальної моделі та інституцій ЄС.

Крім того, С. Леконте класифікувала явища євроскептицизму на два періоди. Перший період – з 50-их років по 80-ті роки ХХ століт-

тя – під назвою «маргіналізація євроскептицизму», у якому євроскептицизм не сприймався серйозно через такі фактори: інституції ще не набули такої ваги, як сьогодні, відсутність серйозних інституційних реформ, стійка та потужна партійна система на місцевому рівні. Другий період – з кінця 80-их років і до сьогодні – «справжній прорив». За цей період розробили теоретичну систему розуміння євроскептицизму, створили опозиційні партії до ЄС, пришвидшився процес інтеграції, ЄС зробив перші кроки до політичного союзу [3].

За останні роки все менше вчених акцентує увагу на теоретичних аспектах євроскептицизму. Навпаки, зростає кількість наукових праць практичного спрямування, у яких досліджують кожний елемент чи прояв опозиції до ЄС, як у національних урядах, так на рівні інтеграційного утворення. Грунтовне дослідження було проведено Г. Ветселом, який у 2019 році опублікував свою працю «Порівняльний аналіз електорального успіху євроскептичних партій» [10]. У дослідженні до дрібниць проаналізовано усі причини зросту євроскептичних партій: від міграційних потоків до макропоказників, від рівня корупції до рівня інфляції, на прикладі Італії та Німеччини.

Охарактеризувавши фундаментальні теоретичні напрацювання щодо концептуалізації євроскептицизму, важливо зазначити, що крок за кроком сформувалася певна теоретична база досліджень євроскептицизму. Безумовно, вона недосконала, однак, саме різноманіття ідей та їх інтерпретація допоможе у майбутньому сформувати комплексну теорію євроскептицизму. Політологи та європеїсти переважно використовували однакову схему дослідження та аналізу євроскептицизму: визначення причин явища та дефініції поняття, формування типології, методології та аргументації. Однак перспективним напрямком дослідження залишається питання проявів євроскептицизму в державах-членах ЄС та у державах-кандидатах на вступ. Крім того, важливо проаналізувати взаємозв'язок між євроскептицизмом та кризовими явищами в ЄС, а також охарактеризувати вплив євроскептицизму на процес прийняття рішень в ЄС.

Джерела та література

1. Flood C. Euroscepticism: A Problematic Concept (Illustrated With Particular Reference To France). 2002. URL:<https://www.uaces.org/documents/papers/0201/flood.pdf>

2. Kopeck? P., Mudde C. The Two Sides of Euroscepticism Party Positions on European Integration in East Central. 2002. URL:https://www.researchgate.net/publication/249733511_The_Two_Sides_of_EuroscepticismParty_Positions_on_European_Integration_in_East_Central

Europe?enrichId=rgreq-ac198d1bf0e17a20e3a30085fd659037-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI0OTczMzUxMTtBUzoXNzc5ODc0NTg3MDc0NTZAMTQxOTQ0NjkyNTY5MQ%3D%3D&el=1_x_3&esc=publicationCoverPdf

3. Leconte C. Understanding Euroscepticism. 2010. URL:https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=RQMdBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:6AS6YLysu_YJ:scholar.google.com/&ots=UoLBQM3CHU&sig=vmnLLWqchGIdOV-WkKNY6DyPv9o&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (01.11.2019).

4. Riishøj S. Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic. 2007. URL:<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905990701368746>

5. Sørensen C. Love me, love me not... A typology of public euroscepticism. Danish Institute for International Studies. 2008. URL:<https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=sei-working-paper-no-101.pdf&site=266>

6. Speech to the College of Europe ("The Bruges Speech"). 1988. URL:<https://www.margareththatcher.org/document/107332>

7. Taggart P. A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems. 1998. URL:<https://link.springer.com/article/10.1023/A:1006853204101#citeas>

8. Taggart P., Szczerbiak A. The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. 2002. URL:https://www.researchgate.net/profile/Aleks_Szczerbiak/publication/237536121_The_Party_Politics_of_Euroscepticism_in_EU_Member_and_Candidate_States/links/5534fb440cf2df9ea6a4122f/The-Party-Politics-of-Euroscepticism-in-EU-Member-and-Candidate-States.pdf

9. Vasilopoulou S. Theory, Concepts and Research Design in the Study of Euroscepticism. 2017. URL:<https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315464015.ch3>

10. Wetsel H. A Comparative Study Of Eurosceptic Party Electoral Success. 2019. URL: https://static1.squarespace.com/static/5d9b3ef91850a415a6196898/t/5dbde891c85da67954be5f/1572726932171/thesisfinal_MHW.pdf